Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2022 HE 146/2021 vp

Viite: Sosiaali- ja terveysvaliokunta torstai 14.10.2021 klo 10.00 / HE 146/2021 vp / Lausuntopyyntö (kirjallinen)

Teema: PL 33 sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi talousarvioesitystä yleissopimuksen näkökulmasta.

Yhteenveto kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu kantaa erityistä huolta lisääntyneestä eriarvoisuudesta koronapandemian aikana ja sen pitkäaikaisista vaikutuksista lasten ja nuorten hyvinvointiin.

- On erinomaista, että talousarvioesityksen yhteydessä on nyt ensimmäistä kertaa tehty lapsibudjetointi. Tarkastelu tuo entistä paremmin näkyväksi ehdotettavat panostukset lapsiin ja nuoriin ja siten helpottaa lapsiin ja nuoriin kohdennettujen menojen määrien ja kohdentamisen arviointia.

- Talousarvioesityksestä ei käy ilmi, että sen yhteydessä olisi tehty kattavaa, yli hallinnonrajojen menevää lapsivaikutusten arviointia.

- Lasten hyvinvointia kuvaavat indikaattorit tulisi valita sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla siten, että ne nykyistä tarkemmin kuvaisivat lasten hyvinvointia ja, että niihin aidosti voitaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpitein vaikuttaa.

- K**ansallinen lapsistrategia on otettava huomioon kokonaisvaltaisesti valtion talousarvion käsittelyssä.** Jotta strategian toteutumista ja vaikuttavuutta voisi

seurata myös talousarviotasolla, olisi tärkeää, että jatkossa strategian toimenpidesuunnitelman mukaiset toimenpiteet (tai mahdolliset toimenpidekokonaisuudet) eriteltynä olisi huomioitu talousarvioissa.

- On hyvä, että kansallinen poikkihallinnollinen mielenterveysstrategia näkyy edelleen talousarvioesityksessä. Talousarvion tasolla tulisi kohdennetusti myös vahvistaa lasten ja nuorten päihdepalvelujen rahoitusta mielenterveyspalvelujen ohella.

- Päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden palveluista laaditun uuden toimintamallin mukaisten palveluiden riittävä ja pysyvä rahoitus on jatkossa varmistettava talousarvioesityksissä.

- Lastensuojelun tilanne on Suomessa pysynyt hälyttävänä. Kyseessä on valtava yhteiskunnallinen ilmiö ja ongelma, jonka hallinta vaatii pitkäjänteistä ja riittävästi resursoitua työtä, joka tulee tunnistaa talousarvion tasolla. Talousarvion näkökulmasta on tunnistettava myös koronakriisin pitkäaikaiset vaikutukset lastensuojeluun.

- Valtion koulukotien henkilöstön lisäkoulutukseen ja hyvinvointiin tulisi kohdentaa erityisiä varoja. Myös koulukotien tutkimus- ja kehittämistyötä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa tulisi vahvistaa ja ohjata nykyistä paremmin vastaamaan koulukotiyksiköiden tarpeita.

- Säännöllisesti toteutettava lapsiuhritutkimus on varmistettava osoittamalla sille riittävä ja jatkuva erillisrahoitus valtion talousarviossa.

- Perhevapaauudistuksen toimeenpanoon on panostettava merkittävästi, jotta uudistuksen tavoitteet saavutetaan. On huolehdittava siitä, että lapsiperheillä ja tulevilla vanhemmilla on riittävästi tietoa erilaisista vaihtoehdoista. Lisäksi tarvitaan laajaa asennemuutosta niin työelämässä kuin koko yhteiskunnassa.

- Rokotusvastaisuuden ehkäisemiseksi ja perheiden tukemiseksi olisi äärimmäisen tärkeää, että valtionhallinto osoittaisi virkamiehen, jonka tehtävänä on neuvoa ja ohjata lapsiperheitä rokoteasioissa ja niihin liittyvissä vahingonkorvausasioissa.

- Turvakoti-toimintaan kohdistettu rahoitus ei ole riittävä, jotta saavutettaisiin Istanbulin sopimuksen edellyttämä taso turvakotipaikkojen määrässä.

- On valitettavaa, että talousarvion tasolla ei enää jatketa määrärahojen kohdentamista lasten ja nuorten turvallisuuteen digimaailmassa

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Valtion talousarviossa todetaan (Y7), että talouden toipuminen koronaviruspandemiasta on ollut nopeaa vuoden 2021 keväästä alkaen ja talouskasvu jatkuu vahvana loppuvuoden ja alkuvuoden 2022. Toisaalta julkinen talous jää edelleen reippaasti alijäämäiseksi. Pandemia on vaikuttanut monella tavoin yhteiskuntaan, eikä se vieläkään ole ohi. Huolimatta rokotuskattavuuden parantumisesta, koronapotilaat kuormittavat edelleen huomattavasti terveydenhuoltoa. Syntynyt hyvinvointivaje sekä pidentyneet hoitojonot vaikuttavat myös lasten elämään. Pandemian suorat ja välilliset vaikutukset tulevat näkymään lasten, nuorten ja lapsiperheiden käyttämissä palveluissa ja tulonsiirroissa todennäköisesti vielä pitkään. Kyse on merkittävistä lasten ja nuorten terveyttä sekä fyysisestä ja psyykkistä hyvinvointia heikentävistä tekijöistä, joiden ennalta ehkäisyssä ja hoidossa tarvittavia palveluja rahoitetaan sosiaali- ja terveysministeriön pääluokasta. Elpymis- ja palautumissuunnitelman rahoitus (134 milj. euroa) on mittava. Näiden menojen viisas kohdentaminen, lapsen etu huomioon ottaen, on erittäin tärkeää.

Lapsiasiavaltuutettu kantaa erityistä huolta lisääntyneestä eriarvoisuudesta koronapandemian aikana ja sen pitkäaikaisista vaikutuksista lasten ja nuorten hyvinvointiin. Muun muassa perhetausta on vaikuttanut selkeästi lasten ja nuorten elämään poikkeusaikana entistä vahvemmin. Vanhempien kyky ja mahdollisuudet pitää huolta lastensa hyvinvoinnista ovat jo lähtökohtaisesti hyvin erilaisia. Poikkeuksellisissa tilanteissa erot korostuvat ja vaikuttavat lasten hyvinvointiin ja heidän arkeensa monilla tavoin. Esimerkiksi pandemiatilanteesta johtuneet lomautukset ja irtisanomiset sekä velkaantuminen ovat kohdistuneet myös lapsiperheisiin ja jo muutenkin pienituloisiin vanhempiin. Vaikka työllisyystilanne on parantumassa, vaikutukset voivat näkyä lapsiperheissä taloudellisena niukkuutena, toivottomuutena ja turvattomuutena pitkääkin. Tilanteen pitkittyessä lasten perusturvallisuus vaarantuu.

Voidaan myös tunnistaa riski sukupolvien ja eri väestöryhmien välisten konfliktien lisääntymisestä ja kärjistymisestä. Tällaista on jo jonkin verran havaittavissa esimerkiksi koronarokotuksista käydyssä keskustelussa. Lasten rokottamiseen päästiin jälkijunassa. Yli 12-vuotiaiden lasten rokottaminen etenee, mutta täysi rokotussuoja on 12–15-vuotiailla vasta n. 24

prosentilla ja 16-19 vuotiasta n. 52 prosentilla.[1] Alle 12-vuotiaiden lasten rokottamisesta ei vielä ole tehty päätöstä. Osa lapsista on siten ainakin toistaiseksi vailla rokotuksen antamaa suojaa ja siten muita heikommassa asemassa. Riskinä on, että rokottamattomiin lapsiin tulee kohdistumaan kielteisiä asenteita ja he kantavat taakan mahdollisista rajoitustoimenpiteistä. Eriarvoisuus kasvaa ja yksinäisyys lisääntyy, jos asiaan ei kiinnitetä erityistä huomioita.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että huomio pidetään edelleen tulevaisuudessa ja kriisin jälkeisessä ajassa. Pandemian pitkäaikaiset vaikutukset on tunnistettava ja samalla pyrittävä ratkaisemaan niitä ongelmia, joita oli tunnistettavissa jo ennen pandemiaa. Kyse voi olla lasten elämässä merkittävä jakso, jonka pitkäaikaisuutta pidentää se, että lapset kokevat ajankulun eri tavoin kuin aikuiset. Kaikin keinoin olisi pyrittävä siihen, että Suomeen ei muodostu sukupolvea, jonka lapsuuskokemus määrittyisi kriisiajan kokemukseksi.

Lapsibudjetointi ja lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointi

Lapsiasiavaltuutettu pitää erinomaisena, että talousarvioesityksen yhteydessä on nyt ensimmäistä kertaa tehty lapsibudjetointi (yleisperustelut kohta 7). Kohdassa tarkastellaan eri hallinnonalojen suoraan lapsi-ikäluokkaan ja perheisiin kohdistuvia määrärahoja sekä verotusta. Tarkastelu tuo entistä paremmin näkyväksi ehdotettavat panostukset lapsiin ja nuoriin ja siten helpottaa lapsiin ja nuoriin kohdennettujen menojen määrien ja kohdentamisen arviointia. Jatkossa lapsibudjetointia tulisi kehittää myös ylätasoa tarkempaan arviointiin.

Talousarvioissa todetaan, että yhteenvetotarkastelussa otetaan huomioon lapsiin kohdistuvat ja suoraan osoitetut menot sekä selkeästi lapsiperheisiin kohdistuvat menot. Tarkasteluun ei ole sisällytetty lapsi-ikäryhmään epäsuorasti tai välillisesti kohdistuvia menoja. Niiden osalta todetaan, että ”tällaiset menoarviot eivät tosiallisesti kuvaa lapsiin kohdistuvia menopäätöksiä tai -muutoksia, eikä laskennallisesta tarkastelusta voi tehdä lapsi-ikäluokan määrärahatasoon liittyviä johtopäätöksiä.” Lapsiasiavaltuutettu ymmärtää, että välillisten menojen tunnistaminen ja arviointi voi olla hyvin hankalaa. Monilla välillisillä vaikutuksilla, jotka ovat seurausta esimerkiksi elinympäristöön, asumiseen ja liikenteeseen kohdennettavista määrärahoista, voi olla kuitenkin tosiasiallisesti merkittäviäkin vaikutuksia lasten hyvinvointiin ja terveyteen. Tällaisten välillisten tekijöiden tunnistamisen ja laajemminkin

lapsibudjetointia tukevana toimenpiteenä talousarviovalmistelussa voisi toimia lapsivaikutusten laaja-alainen arviointi.

Vaikka lapsibudjetointi on erinomainen edistysaskel, lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että talousarvioesityksestä ei käy ilmi, että sen yhteydessä olisi tehty kattavaa, yli hallinnonrajojen menevää lapsivaikutusten arviointia.[2] Lapsivaikutusten arviointi on keino huolehtia siitä, että lapsen etu, siten kuin YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus edellyttää, otetaan huomioon ensisijaisena harkintaperusteena kaikessa lapsiin suoraan tai välillisesti vaikuttavassa päätöksenteossa. Sekä kunta- että valtion tasolla on arvioitava päätösten suorat ja välilliset vaikutukset lapsiin. Kyse on päätösten vaikutusten kokonaisvaltaisesta arvioinnista, jota tulee tehdä etukäteen eri vaihtoehtoja punnittaessa, valittujen ratkaisujen osalta ja myös jälkikäteisesti. Käytännössä arvioinnin tulee siis olla jatkuvaa kaikilla hallinnon tasoilla ja sen tulee perustua tutkittuun tietoon.[3]

Yksittäisenä huomiona tehdystä lapsibudjetoinnista toteamme, että vakiintuneen harkinnanvaraisen rahoituksen pieneneminen lähes 6,26 milj. eurolla, on huolestuttava suuntaus. STEA-avustukset, jotka esityksen mukaan pienenevät 4 milj. euroa, kohdistuvat kolmannen sektorin toimijoihin, jotka tuottavat muun muassa matalan kynnyksen palveluja lapsille ja nuorille. On myös huolestuttavaa, että leikkaukset kohdistuvat koululaisten kerhotoimintaan ja lasten kulttuuriin sekä taiteen opetusjärjestöihin. Kyseiset leikkaukset eivät tue hallitusohjelman mukaisia tavoitteita siirtää painopistettä ennaltaehkäiseviin toimiin lasten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Lapset ja nuoret talousarviossa sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla

Indikaattorit

Lapsiasiavaltuutettu toistaa vuoden 2021 talousarvion käsittelyn yhteydessä esittämänsä näkemyksen indikaattoreista sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla.[4] Kiinnitämme huomioita lapsia ja nuoria koskevienindikaattoreiden vähyyteen ja kohdentumiseen (s. 669 alkaen).

Lapsia koskevista indikaattoreista on mainittu

1. terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi kokevien 8. ja 9. luokkalaisten osuus
2. lapsiköyhyys

3. kodin ulkopuolelle sijoitettujen 0–17-vuotiaiden osuus vastaavan ikäisestä väestöstä
4. lapsiperhepalveluita riittämättömästi saaneiden osuus ja
5. lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin valmistuminen lakisääteisessä määräajassa.

Näistä vain ensimmäinen kuvaa lasten omaa kokemusta, eikä mikään indikaattoreista kuvaa lasten ja nuorten kokemusta omasta hyvinvoinnista, sosiaalisista suhteista tai turvallisuudesta. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että tärkeitä indikaattoreita olisivat muun muassa lasten koti- ja vapaa-ajan tapaturmien määrä ja tapaturmakuolleisuus sekä lapsiin kohdistuva perheväkivalta (lkm), joista tällä hetkellä talousarvioesityksessä on kuvattu vain esiintyvyys kokonaisuudessaan ja jälkimmäisestä prosenttiosuudet miehet/naiset (s. 670). Ylipäätään aikuis- ja vanhusväestöä koskien on mainittu sekä rekisteri-, tilasto- että kokemuspohjaista indikaattoritietoa moninkertainen määrä. Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että Suomessa on käytettävissä erinomaiset rekisteri-, tilasto-, kysely- ja haastattelututkimusaineistot, joiden pohjalta voitaisiin seurata lapsiin ja nuoriin liittyviä herkkiä indikaattoreita nykyistä huomattavasti kattavammin.

Lasten hyvinvointia kuvaavat indikaattorit tulisi valita sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla siten, että ne nykyistä tarkemmin kuvaisivat lasten hyvinvointia ja, että niihin aidosti voitaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpitein vaikuttaa.

Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma julkaistiin 7.10.2021.[5] Se sisältää 30 uutta toimenpidettä lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin vahvistamiseksi. Toimenpiteet ovat tärkeitä, mutta myös vaativia ja laajoja. Ne on tarkoitus toteuttaa vielä tällä hallituskaudella. Lapsistrategiaan on varattu kaksi miljoonaa euroa (s. 668), josta summasta ilmeisesti on tarkoitus rahoittaa toimenpanosuunnitelmassa esitetyt uudet toimenpiteet. Kun toimenpidesuunnitelmassa ei ole esitetty tarkempaa laskelmaa tai suunnitelmaa siitä, miten rahoitus on tarkoitus kohdentaa eri toimenpiteille ja missä järjestyksessä ne on tarkoitus toteuttaa, eikä niitä myöskään avata talousarvioesityksessä, ei arviointia suunnitelman toteuttamiskelpoisuudesta ole tässä yhteydessä mahdollista tehdä.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että **kansallinen lapsistrategia on otettava huomioon kokonaisvaltaisesti valtion talousarvion käsittelyssä.** Jotta strategian toteutumista ja vaikuttavuutta voisi seurata myös talousarviotasolla, olisi tärkeää, että jatkossa strategian

toimenpidesuunnitelman mukaiset toimenpiteet (tai mahdolliset toimenpidekokonaisuudet) eriteltynä olisi huomioitu talousarvioissa.

Mielenterveysstrategia ja päihdepalvelut

Lapsiasiavaltuutettu pitää hyvänä, että kansallinen poikkihallinnollinen mielenterveysstrategia näkyy edelleen talousarvioesityksessä. Muun muassa kouluterveyskyselystä 2021 käy ilmi, että mielenterveyteen liittyvät ongelmat ovat kasvaneet entisestään. Ainakin osittain tämä voi olla seurasta koronapandemiasta.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on huomauttanut Suomea lasten mielenterveysongelmien lisääntymisestä sekä palveluiden saatavuuden puutteista ja kehottanut valtiota takaaman kaikille lapsille pääsyn tutkimuksiin ja hoitoon tarvittaessa.[6] Myös lapsiasiavaltuutettu on esittänyt huolensa lasten ja nuorten riittämättömistä mielenterveyspalveluista sekä psykiatristen tutkimusten ja hoitopaikkojen puutteellisesta määrästä. On tärkeää, että mielenterveysstrategian lisäksi **vahvistetaan lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen rahoitusta**.

Lapsiasiavaltuutettu on toistuvasti nostanut esiin huolen päihdeongelmaisten lasten ja nuorten tilanteesta, päihderiippuvaisten vanhempien lapsista sekä lapsille ja nuorille suunnattujen päihdepalvelujen puutteesta.[7] Päihdeongelmilla on suora yhteys nuorten mielenterveyteen. Päihdeongelmat ovat yksi keskeinen syy muun muassa lasten rikollisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen taustalla. Iso osa lastensuojelun asiakkaiksi päätyvistä lapsista kärsii päihdeongelmista. Aikuisten palveluissa on otettava huomioon lapset tukemalla riskioloissa eläviä lapsia ja nuoria. Lasten ja nuorten päihdehäiriöiden kehittymistä tulee ehkäistä varhaisella puuttumisella hoitamalla sille altistavia tekijöitä, kuten käytöshäiriöitä ja ADHD:tä. Sen lisäksi tarjolla tulee olla matalan kynnyksen palveluja esimerkiksi koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa ja terveyskeskuksissa, joissa on valmius tunnistaa nuorten päihteiden käyttö ja puuttua niihin.[8] **Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että myös talousarvion tasolla tulisi kohdennetusti vahvistaa lasten ja nuorten päihdepalvelujen rahoitusta mielenterveyspalvelujen ohella.**

Yleisperusteluissa (s. Y 57 ja lisäksi s. 668) todetaan, että päihteitä käyttävien äitien palveluihin on varattu 3 milj. euroa momentille 33.30.63 vuodelle 2022. Valtiovarainvaliokunta totesi viime vuoden talousarviota ja sitä täydentävää esitystä käsitellessä seuraavasti: ”Valiokunta pitää tärkeänä, että päihdeäitien kuntoutukseen varataan riittävät resurssit sote-

palvelurakenneuudistuksen voimaan tuloon saakka ja että uudistuksessa varmistetaan palvelujen pysyvä ja pitkäjänteinen rahoitus. On niin ikään tärkeää, että hoitoa ja palvelua kehitetään valtakunnallisesti siten, että päihdeongelmaisilla äideillä ja vauvaperheillä on samanlaiset mahdollisuudet laadukkaaseen hoitoon asuinpaikasta riippumatta."[9]

THL on julkaissut päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden palveluista uuden toimintamallin 4.10.2021. Mallissa kuvataan, miten kunnat ja tulevat hyvinvointialueet voivat järjestää näiden naisten ja perheiden tarvitsemat palvelut saumattomasti. [10] **Lapsiasiavaltuutettu pitää välttämättömänä, että jatkossa valtio tulee talousarvioesityksessä varmistamaan toimintamallin mukaisten palveluiden riittävä ja pysyvä rahoitus**.

Lastensuojelu

Lastensuojelun tilanne on Suomessa pysynyt hälyttävänä. Lastensuojeluilmoitus tehtiin 87 233 lapsesta vuonna 2020. Ilmoitusten määrä (162 130) kasvoi 4 prosenttia edellisestä vuodesta. Yhtä lasta kohti tehtiin keskimäärin 1,9 lastensuojeluilmoitusta. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 48 802 lasta ja nuorta vuonna 2020. Määrä väheni runsaalla kahdella tuhannella asiakkaalla (-4 %) edellisestä vuodesta. Vuonna 2020 sijoitettiin kiireellisesti 4 662 lasta, mikä on 3 prosenttia enemmän kuin vuonna 2019. Huostassa olleiden lasten määrä (11 386) pysyi edellisen vuoden tasolla (+0,3 %). Uusia huostaanottoja tehtiin vuoden aikana 1 688. Määrä väheni 9 prosenttia edellisestä vuodesta. Erityisesti tahdonvastaiset huostaanotot, jotka hallinto-oikeus vahvistaa, ovat vähentyneet. Hallinto-oikeudet ovat olleet ruuhkautuneet koronapandemian aiheuttamista poikkeusoloista johtuen. Vuoden 2020 alussa voimaan tullut lastensuojelulain muutos vahvisti lapsen oikeutta jälkihuoltoon ja nosti ikärajan alle 25-vuotiaisiin. Yli 18-vuotiaiden asiakkaiden määrä lisääntyikin hieman (5 %) edelliseen vuoteen verrattuna.[11] Kyseessä on valtava yhteiskunnallinen ilmiö ja ongelma, jonka hallinta vaatii pitkäjänteistä ja riittävästi resursoitua työtä, joka tulee tunnistaa talousarvion tasolla.

Lapsiasiavaltuutettu antoi eduskunnan perustuslakivaliokunnalle lausunnon lastensuojelun tilasta syyskuussa 2021.[12] Lausunnossa totesimme muun muassa, että palvelujärjestelmän ja resurssin osalta haasteeksi lastensuojelun sijaishuollon puutteelliset henkilöstöresurssit, jotka ilmenevät sekä resurssien saatavuuden, muodollisen pätevyyden ja soveltuvuuden puutteina. Henkilöstöresurssit ovat riittämättömät ja niissä on paljon vaihtuvuutta sekä lastensuojelun laitoshoidossa että kuntien lastensuojelun sosiaalityössä. Taloudelliset resurssit

menevät ajoittain lapsen yksilöllisten tarpeiden edelle. Palvelujärjestelmä ei pysty riittävästi tukemaan aggressiivisesti käyttäytyviä ja päihteitä käyttäviä nuoria, eikä päihde- ja mielenterveyspalveluja ole aina saatavilla. Käytännössä lastensuojelu paikkaa usein nuorisopsykiatrisen hoidon saatavuuden puutteita. Perustason matalan kynnyksen mielenterveyden tukipalveluja ole selkeästi osoitettu minkään tahon vastuulle, ja tällöin lapset, nuoret ja perheet ohjautuvat herkästi viimesijaisten palvelujen, kuten lastensuojelun, asiakkaiksi.

Kuntien peruspalvelujen valtionosuutta kasvattavat aiemmin päätetyt kuntien uudet ja laajenevat tehtävät. Tähän sisältyy myös lastensuojelun henkilömitoituksen toteuttaminen, johon on varattu lisäyksenä 4,8 milj. euroa (s. Y 86). Sitä koskeva hallituksen esitys (HE 170/2021 vp) on annettu lokakuun alussa eduskunnalle. Ennaltaehkäisevästä näkökulmasta on myönteistä, että lisäksi on varauduttu oppilas- opiskelijahuollon kuraattorien ja psykologien henkilöstömitoitukseen (8,4 milj. euroa). Näitä tukevat myös varhaiskasvatuksessa käyttöön otettava kolmiportainen tuki, johon kokonaisuudessaan osoitetaan 15 milj. euroa vuonna 2022 (s. Y 87). Näillä toimilla voi olla suuri merkitys lasten hyvinvoinnin paranemiselle ja siten ne voivat myös vähentää tulevaisuudessa lastensuojelun tarvetta.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että talousarvion näkökulmasta tunnistettaisiin myös koronakriisin pitkäaikaiset vaikutukset lastensuojeluun. Huolimatta edellä mainituista myönteisistä panostuksista, perheiden kohtaamat taloudelliset ja muut haasteet voivat johtaa lastensuojelutarpeen lisääntymiseen. Lasten ja nuorten kokema yksinäisyys ja ahdistus korona-aikana voi tulevaisuudessa näkyä kasvavana lastensuojelun tarpeena. Kyse on siten pitkäaikaisesta seurannasta ja palvelutarpeeseen vastaamisesta, joka on otettava huomioon myös tulevien vuosien talousarvioiden laadinnassa.

Hallitusohjelmassa nimenomaisiksi lastensuojelun kehittämistoimiksi on määritelty jälkihuollon laajentaminen, henkilöstömitoituksesta säätäminen (vuonna 2022 mitoitus nostetaan 35 asiakkaaseen per henkilö ja vuonna 2024 30) ja erityistä tukea vaativien lasten moniammatillisten palvelujen turvaaminen ja tiimimallin levittäminen (hallitusohjelma s. 207).

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että näiden toimien edistäminen on välttämätöntä ja niitä on talousarvioesityksessä nyt huomioitu. Toimet ovat vahvasti riippuvaisia esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelujen kokonaisuudistuksen etenemisestä. Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että lastensuojelun kehittäminen on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vastuulla ja koko lastensuojelun tutkimuksen, ohjauksen ja kehittämisen kenttä on vuosien ajan ollut aliresursoitu, hajanainen ja heikosti koordinoitu.[13]

Lapsiasiavaltuutettu **esittää, että lastensuojelun tilanteen korjaamiseen on kohdennettava tuntuvammin rahoitusta.**

Vaativaa hoitoa tarvitsevat nuoret ja koulukodit

On myönteistä, että valtion koulukotitoiminnan (33.01.05) osalta kehitetään käytöshäiriöistä, päihdeongelmista ja mielenterveyden häiriöistä kärsivien lasten tarpeita vastaavia palveluita. Lapsiasiavaltuutettu kuitenkin huomauttaa, että määräraha on pysynyt vuosien ajan samana, eikä ole riittävä näin vaativan ilmiökentän kehittämisen tarpeisiin. Valtion koulukodit osallistuivat lapsiasiavaltuutetun järjestämään em. pyöreän pöydän keskusteluun 26.10.2020 ja toivat esiin nuorten käytöshäiriöiden vaikeutumisen, työhön soveltuvan henkilöstön puutteen ja osaamisen kehittämisen tarpeet. **Valtion koulukotien henkilöstön lisäkoulutukseen ja hyvinvointiin tulisi kohdentaa erityisiä varoja. Myös koulukotien tutkimus- ja kehittämistyötä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa tulisi vahvistaa ja ohjata nykyistä paremmin vastaamaan koulukotiyksiköiden tarpeita.**

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että talousarvioesityksessä valtion koulukotien toimintamäärärahan lisäys, 250 milj. euroa (33.01, s. 686), on varattu kuitenkin kokonaisuudessaan toimitilojen vuokrien korotuksiin (s. 687). Edellä mainittujen ongelmien ja kehittämistarpeiden valossa lisäpanostusten kohdistuminen vuokramenoihin näyttäytyy ongelmalliselta.

Lapsiin kohdistuvat rikokset

Lapsiasiavaltuutettu pitää erittäin tärkeänä, että lapsiin kohdistuvien rikosten lajeja ja yleisyyttä ryhdyttäisiin selvittämään erillisen ns. lapsiuhritutkimuksen avulla. Lapsiuhritutkimuksen tekeminen on nyt todettu yhtenä Kansallisen lapsistrategia toimeenpanosuunnitelman toimenpiteenä, mikä on myönteistä. Lapsiasiavaltuutettu kuitenkin huomauttaa, että toimenpidesuunnitelma kattaa vain meneillään olevan hallituskauden lopun, joten lapsiuhritutkimuksen jatkuvuutta ei ole varmistettu. Säännöllisesti toteutetulla ja riittävästi rahoitetulla lapsiuhritutkimuksella voidaan saada tärkeää tietoa muun kuritusväkivallan, koulussa ja vapaa-ajalla tapahtuvan väkivallan, lähisuhdeväkivallan ja seksuaalisen väkivallan yleisyydestä. **Lapsiasiavaltuutettu pitää välttämättömänä, että lapsiuhritutkimukselle osoitetaan riittävä ja jatkuva erillisrahoitus valtion talousarviossa.**

Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpomisen estämisen määrärahaa ehdotetaan supistettavaksi (33.03, s. 710). Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että silpomisen vastaista työtä on jatkettava määrätietoisesti ja resursseja on varattava riittävästi koulutukseen, ohjaukseen ja valistamiseen.

Kohdassa 33.60 esitetään lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittämisen ja ehkäisemisen edistämiseksi tarkoitettuun lastenasiaintalo-toimintamalliin (ns. LASTA-malli) kohdennettavaksi 2 800 000 €. Toimintamallia kehitetään parhaillaan aktiivisesti. Lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä, että kehittämistyö varmistetaan talousarviossa. Lapsiasiavaltuutettu kuitenkin muistuttaa, että lapsiin kohdistuu myös muita kuin seksuaalirikoksia, jotka yhtä lailla edellyttävät oikeuspsykiatrista osaamista ja jälkihoitoa. Olisi suotavaa, että rahoitusta ohjattaisiin myös muuhun lapsiin kohdistuvan rikollisuuden tutkintaan, rikollisuuden ehkäisyyn ja estämiseen sekä uhrien hoitojärjestelmään.

Jotta lapsiin kohdistuvan rikollisuuden tutkinta etenisi nopeammin, resursseja on osoitettava poliisin lisäksi sosiaalitoimiin, syyttäjälaitokseen ja tuomioistuimiin. Myös uhrien jälkihoitoon on kohdennettava varoja, samoin kuin epäiltyjen tekijöiden hoitoon ohjaamiseen etenkin silloin, kun epäiltynä on lapsi. Lisäksi lapset joutuvat myös muun kaltoinkohtelun kohteeksi, kuten edellä lastensuojelun resurssitarpeen yhteydessä todetaan.

Lapsiperheiden sosiaaliturva

Perhevapaauudistus tulee näillä näkymin voimaan elokuussa 2022 ja sen arvioidaan lisäävän valtion menoja voimaantulovuonna 1 milj. eurolla ja vuodesta 2023 alkaen n. 9 milj. eurolla. Uudistus on merkittävä. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että sen toimeenpanoon panostetaan merkittävästi, jotta uudistuksen tavoitteet saavutetaan. On huolehdittava siitä, että lapsiperheillä ja tulevilla vanhemmilla on riittävästi tietoa erilaisista vaihtoehdoista. Lisäksi lapsiasiavaltuutettu katsoo, että tasa-arvoisemman vanhemmuuden tavoittamiseksi tarvitaan lakimuutosten lisäksi laajaa asennemuutosta niin työelämässä kuin koko yhteiskunnassa ja muun muassa tosiasiallisia toimia naisten tehokkaammaksi työllistämiseksi ja sukupuolten välisten palkkaerojen pienentämiseksi.[14]

Perhe- ja lähisuhdeväkivalta

Hallitusohjelmassa on sitouduttu lisäämään turvakotipalveluiden saatavuutta kohti Istanbulin sopimuksen mukaista tasoa. Turvakotitoimintaan on varattu 24,55 milj. euron määräraha (33.60.52). Vuonna 2020 eduskunta lisäsi ehdotettua määrärahaa 2 milj. eurolla 25,55 milj. euroon, ja nyt palataan tasolle, jota tuolloin vuodelle 2022 tavoiteltiin.[15] Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että edelleen jäädään selkeästi Istanbulin sopimuksen tavoitteen mukaisesta 500 turvakotipaikasta, sillä vuonna 2021 Suomessa on 29 turvakotia, joissa on yhteensä 211

perhepaikkaa. Tason saavuttaminen edellyttäisi selkeää rahoituksen lisäystä. Sinänsä myönteistä on, että kaikissa maakunnissa on vähintään yksi turvakoti.[16]

Rokoteneuvonta

Terveyden ja toimintakyvyn edistämisen kohdassa (33.70) varoja kohdennetaan rokotteiden hankintaan ja tartuntatautien valvontaan. Viime vuosina on yleistynyt ns. rokotevastaisuus, jossa pieniä lapsia ei rokoteta tartuntatauteja vastaan. COVID19 -pandemian yhteydessä on ollut nähtävissä selkeää rokotusvastaisuutta, joka todennäköisesti vaikuttaa jossain määrin myös lasten rokotuskattavuuteen. Tämä on herättänyt laajaa yhteiskunnallista huolta ja keskustelua. Suomessa maksetaan edelleen korvauksia Pandemrix-rokotteen myötä vuonna 2010 narkolepsiaan sairastuneille ihmisille.

Vuonna 2010 sosiaali- ja terveysministeriö nimitti yhden virkamiehen yhteyshenkilöksi rokotteesta sairastuneiden ja heidän omaistensa tueksi.[1] Enää tällaista yhteyshenkilöä ei ole, mutta rokotteesta sairastuneet lapset ovat yhä keskuudessamme. Osa heistä on siirtymässä itsenäiseen elämään ja perheet tarvitsisivat kipeästi viranomaista, joka osaisi neuvoa heitä tukijärjestelmän muuttuessa aikuisuuden myötä. Ylipäätään lapset ja perheet tarvitsevat tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa ja luotettavaa tietoa rokotteista. Tämä on käynyt hyvin selkeästi ilmi ajankohtaisessa koronapandemiaan liittyvässä rokotuskeskustelussa.

Rokotusvastaisuuden ehkäisemiseksi ja perheiden tukemiseksi olisi äärimmäisen tärkeää, että valtionhallinto osoittaisi virkamiehen, jonka tehtävänä on neuvoa ja ohjata lapsiperheitä rokoteasioissa ja niihin liittyvissä vahingonkorvausasioissa.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Talousarvioesityksen mukaan lapsiperheiden tukemiseksi hyvinvointia edistäviä sekä ongelmia ehkäiseviä ja korjaavia toimia toteutetaan hallitusohjelman mukaisesti (33.03, s. 712). Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saamisen kynnystä madalletaan, parannetaan oikea-aikaisuutta ja saatavuutta osana peruspalveluja. Tiivistetään niiden yhteyttä olemassa oleviin lasten ja perheiden palveluihin ja muihin palvelurakenteisiin. Lisäksi jatketaan lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman toteutusta.

[1] https://stm.fi/narkolepsia

Lapsiasiavaltuutettu pitää valitettavana, että vuonna 2022 ei jatketa määrärahojen kohdentamista lasten ja nuorten turvallisuuteen digimaailmassa. Erilaiset tutkimukset ja selvitykset osoittavat, että esimerkiksi lapsiin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja väkivalta on hyvin usein verkossa tapahtuvaa toimintaa. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, huomioiden ilmiön sekä lapsille haitallisen materiaalin yleisyys, että rahoitusta olisi ehdottomasti jatkettava.

Lapsiasiavaltuutettu edelleen esittää, kuten kahtena edeltävänäkin vuonna, että määrärahan puitteissa otetaan erityiseksi työskentelyn kohteeksi alkoholin, lääkkeiden ja huumausaineiden digitaalinen ja verkossa tapahtuva välittäminen, joka poliisin mukaan on yleistynyt nopeasti alaikäisten keskuudessa ja on erittäin vaikeaa kontrolloida. Vuoden 2021 Kouluterveyskyselyn mukaan peräti 58,3 prosenttia ammattikoululaisista, 57,2 prosenttia lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista ja 47 prosenttia peruskoulun 8. ja 9. luokkalaisista oli sitä mieltä, että huumeita on helppo hankkia omalla paikkakunnalla.

Jyväskylässä 13.10.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
Lakimies

---

[1] THL Koronarokotukset Suomessa/Koronarokotuskattavuus alueittain ja ikäryhmittäin (tilanne 11.10.2021). Verkossa https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/vaccreg/cov19cov/summary_cov19ageareacov

[2] Ks. myös lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä valtion talousarvioksi 2021 HE 146/2020 vp, verkossa https://lapsiasia.fi/-/lausunnot-laps_lausunto_stv_he1462020vp_talousarvio2021

[3] Ks. esim. Esa Iivonen, Kirsi Pollari 2021. Lapsivaikutusten arvioinnin käsikirja lainvalmistelijoille. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:5. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163343

[4] Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä valtion talousarvioksi 2021 HE 146/2020 vp.

[5] Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma: Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163541

[6] Lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmät Suomelle. 7.9.2011. CRC/C/FIN/CO/4. Suositus 44. Verkossa https://um.fi/documents/35732/0/P%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4tsuomeksi.pdf/783448d4-6e3f-d7c2-36ee-4b89978a795e?t=1553604441852

[7] Mm. lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä valtion talousarvioksi 2021 HE 146/2020 vp.

[8] Mauri Marttunen ja Bettina von der Pahlen 2013. Päihdehäiriöiden kehittymistä voidaan ehkäistä. Duodecim 2013;129(19):2051-6.

[9] Valtiovarainvaliokunnan mietintö VaVM 36/2020 vp.

[10] Tarkemmin ks. https://thl.fi/fi/-/paihteita-kayttavien-raskaana-olevien-naisten-ja-vauvaperheiden-palveluista-julkaistiin-uusi-toimintamalli ja Anne Arponen ja Margareeta Häkkinen (toim.) 2021. Päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden palveluketju ja palvelukokonaisuus: Neuvoja alueellisen palvelukokonaisuuden rakentamiseen. THL työpaperi 23/2021. Verkossa https://www.julkari.fi/handle/10024/143159

[11] Lastensuojelu 2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Verkossa https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lastensuojelu/lastensuojelu

[12] Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksesta vuodelta 2019. Teema: Lastensuojelun tila Suomessa ja koronapandemian aiheuttamat haasteet lastensuojelussa. Verkossa https://lapsiasia.fi/-/laps_lausunto_pev_lastensuojelu

[13] Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, THL, ITLA ja Lastensuojelun Keskusliitto.

[14] Ks. mm. lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain, työsopimuslain ja varhaiskasvatuslain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi (HE 129/2021 vp). Verkossa https://lapsiasia.fi/-/laps_lausunto_siv_perhevapaauudistus

[15] Valtiovarainvaliokunnan mietintö VaVM 36/2020 vp.

[16] Ks. https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/turvakotipalvelut